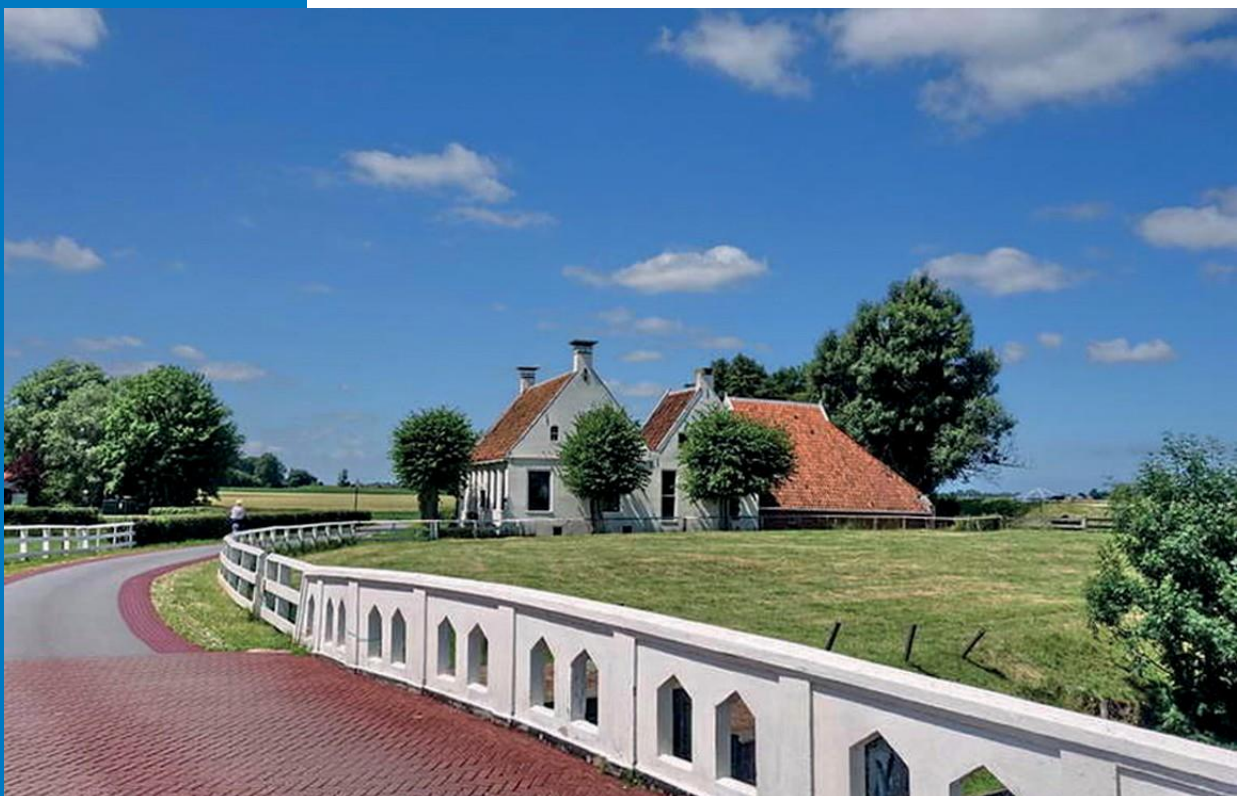

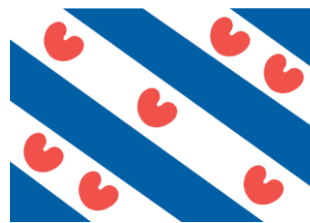

ANKER IN EEN VERANDERENDE WERELD

Beleid cultuurhistorie van het
waterschap Noorderzijlvest

augustus 2020

Waterschap NOORDERZIJLVEST

Colofon

Beleidsstiel: Beleid cultuurhistorie van het waterschap Noorderzijlvest
Onderwerp: Cultuurhistorie
Categorie: Water en Maatschappij
Thema: Vaarwegen en Recreatie
Proces: Watersysteem & Waterveiligheid, Afvalwaterketen

Opsteller (bestuurlijk): Herman Beerda
Opsteller (ambtelijk): Leendert Visser

Uitgave: Waterschap Noorderzijlvest
Document: Beleidsdocument
Status: Definitief
Datum: 26-08-2020
Referentie JOIN: Z/19/031551

Copyright © 2020 Waterschap Noorderzijlvest

Waterschap Noorderzijlvest
Stedumermaar 1
Postbus 18
9700AA Groningen
www.Noorderzijlvest.nl
Tel. 050 304 89 11
KvK-nummer: 50130994

VOORWOORD

Geachte lezer,

Voor u ligt het beleidsdocument Cultuurhistorie van het waterschap Noorderzijvest. De titel van het beleidsdocument zegt het al: wij zijn trots op ons erfgoed en ons landschap. Het erfgoed van het waterschap vormt de basis van onze identiteit en is medebepalend geweest voor de identiteit van onze regio. Het is niet alleen het erfgoed van het waterschap, het maakt ook deel uit van de geschiedenis van alle mensen in ons gebied.

Dit document komt niet uit de lucht vallen. Noorderzijvest deed en doet al het nodige met erfgoed, denk alleen al aan onze waarhuizen (oude sluiswachterswoningen). En er was ook eerder al een nota, namelijk uit 2006. We kregen en krijgen vragen van mensen en dorpsgemeenschappen over ons erfgoed. Mensen hebben bijvoorbeeld ideeën over een mogelijk gebruik of functie-invulling. Omdat we niet scherp in beeld hadden wat we allemaal aan erfgoed hebben, zijn we begonnen met een inventarisatie. Daarover leest u meer in het document. Deze inventarisatie leidde tot de vraag: als we dit allemaal hebben, wat willen en kunnen we met ons erfgoed? En hoe gaan we er in de toekomst mee om? Immers, ook dat wat we nu doen als waterschap, genereert weer nieuw erfgoed. We laten onze sporen na, ook vandaag en morgen.

Als waterschap richten we ons op onze kerntaken: we zorgen voor veilige dijken en kades, voor voldoende, gezuiverd en schoon water in elk seizoen. Dat is niet alles: als waterschap maken we ook deel uit van de samenleving. Onze activiteiten hebben immers weer invloed op het landschap en de omgeving door onze activiteiten. Daar denken we over na bij het maken van plannen en de uitvoering daarvan. Dat willen we waar mogelijk ook doen voor elementen uit het verleden.

Deze nota heeft tot doel voor ons als waterschap een koers uit te zetten, maar ook dat we anderen willen betrekken bij ons erfgoed. Van burgers, dorpen en wijken, andere overheden, bedrijven en instellingen; het erfgoed is van ons allemaal. Voor die betrokkenheid geeft deze nota alle ruimte.

We zullen ook wel moeten. Niet al het erfgoed is uitsluitend ons eigendom, veel elementen maken deel uit of liggen op terreinen van derden. En omdat we als waterschap ons in de eerste plaats richten op onze kerntaken, zullen we afwegingen moeten maken welke middelen we waarvoor inzetten. Ook daar zoeken we de samenwerking. Immers, ons erfgoed moet een verhaal kunnen vertellen en dat verhaal moet van iedereen zijn.

We vertrouwen er op dat deze nota een goede basis vormt voor het invullen en vertellen van dat verhaal. Omdat ook ons verleden een toekomst verdient!

Namens het dagelijks bestuur van het
waterschap Noorderzijvest,
Herman Beerda

MANAGEMENTSAMENVATTING

Het waterbeheer heeft in het beheergebied van Noorderzijvest een belangrijke rol gespeeld in de vorming van het landschap. Hierdoor is de geschiedenis van het landschap en de invloed van de mens alom vertegenwoordigd. Deze notitie heeft tot doel sturing te geven aan het cultuurhistorisch erfgoed van het waterschap Noorderzijvest voor onze werkzaamheden nu en naar de toekomst toe; het erfgoed als “anker in een veranderende wereld”.

Dit beleidsdocument heeft drie focuspunten die realistische de ambitie voor het cultuurhistorisch erfgoed als “anker in een veranderende wereld” ondersteunen.

Zorg voor het erfgoed

Het waterschap draagt zorg voor het erfgoed uit het verleden, omdat het waterschap waarde hecht aan het cultuurhistorisch erfgoed. Het verleden is waar de basis van het waterschap ligt. De erfgoederen zijn zodoende de veelal fysieke overblijfselen die gebruikt worden ter legitimatie en ondersteuning van ons verhaal. Goede zorg voor het erfgoed past bij het uitdragen van het verhaal als opvolgers van de monniken van Aduard. Om zicht te houden op het cultuurhistorisch areaal, zal het erfgoed gemonitord moeten worden en zullen de objecten moeten worden opgenomen in onderhoudssysteem.

“De geestelijke occupatie, die aan den vorm Geschiedenis ten grondslag ligt, is die, dat men den zin wil verstaan van wat vroeger gebeurd is. De geest wordt geoccupeerd, bezeten door het verleden. Het gewicht en de beteekenis van dien geestelijken drang en van zijn product de historie ligt in den volmaakten ernst, die hem kenmerkt. Het is een volstreekte behoefte, om tot echte kennis van het waar gebeurde door te dringen, ook al weet men de middelen daartoe nog zoo gebrekkig.”

- Johan Huizinga (1872-1945),
Nederlandse historicus over
geschiedenis

Leefomgeving en het erfgoed

Erfgoed en leefomgeving zijn twee elementen die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn in het heden. Door de drie elementen (erfgoed, landschap en ruimtelijke kwaliteit) in samenhang te bezien, wil het waterschap bijdragen aan het doorgeven van ons mooie landschap aan de volgende generaties en zorgen dat nieuwe objecten zich hechten in de omgeving. Tegelijkertijd kan het erfgoed bijdragen aan de zichtbaarheid van het waterschap in de leefomgeving. Erfgoed kan bovendien gecombineerd worden met opgaven waarmee wij momenteel geconfronteerd worden en zodoende het draagvlak voor maatregelen vergroten. Het erfgoed kan ten slotte een koppelkans zijn voor andere opgaven, waardoor een extra plus gerealiseerd kan worden.

Samen werken aan erfgoed

Het erfgoed van het waterschap is kenmerkend voor de omgeving. Het is tevens een bindmiddel met diezelfde omgeving, doordat bewoners en partners ook geven om het erfgoed. Vanuit de betrokkenheid bij het erfgoed en het eigenaarschap van dat erfgoed, zal het waterschap waar mogelijk de omgeving actief te betrekken.

Het erfgoed biedt het waterschap kansen op de drie verschillende focuspunten. Om de kosten voor de zorg te beperken, kan gebruik worden gemaakt subsidies. Voor wat betreft de leefomgeving kan bij projecten gebruik worden gemaakt van oude elementen of restanten van cultuurhistorische waarde. Het hergebruik van elementen kan het project een extra plus geven, wat de leefomgeving ten goede komt. Innovatie biedt de kansen om samen met (kennis)partners nieuwe technieken toe te passen die het erfgoed te goede komen en/of erfgoed koppelen aan andere opgaven.

INHOUD

1. Inleiding	7
1.1 Aanloop naar dit beleidsstuk	7
1.2 Leeswijzer	7
2. Aanleiding & achtergrond	8
2.1 Begripsbepaling.....	8
2.2.1 Landelijke trends in cultuurhistorie	9
3. Visie van het waterschap Noorderzijlvest op cultuurhistorie	11
3.1 Spuisluis I: Zorg voor het erfgoed.....	11
3.1.1 Algemene aspecten voor de spuisluis 'zorg'	12
3.1.2 Zorg voor archeologie	13
3.1.3 Zorg voor het landschappelijk erfgoed	15
3.1.4 Zorg voor het gebouwd erfgoed	16
3.1.6 Zorg voor het immaterieel erfgoed.....	19
3.2 Spuisluis II: Leefomgeving en het erfgoed	20
3.2.1 Ruimtelijke kwaliteit, landschap en erfgoed.....	20
3.2.3 Landschap en de leefomgeving.....	21
3.2.4 Leefomgeving en gebouwd erfgoed	22
3.2.5 Leefomgeving en archieven en collecties	23
3.2.6 Leefomgeving en immaterieel erfgoed.....	24
3.3 Spuisluis III: Samen werken aan erfgoed.....	25
3.3.1 Samen evalueren	25
3.3.2 Samen werken aan archeologie	25
3.3.3 Samen werken aan het landschap	25
3.3.4 Samen werken aan gebouwd erfgoed	26
3.3.5 Samen werken aan archieven	27
3.3.6 Samen werken aan immaterieel erfgoed.....	28
4. Werkaanpak	29
4.1 Aanpak ruimtelijke kwaliteit en erfgoed in de planvorming.....	29
4.2 Restauratie, revitalisatie & hergebruik	31
4.3 Gebruik maken van subsidies.....	31
4.4 Innovatie	31
4.5 Monitoring erfgoed	32
4.6 Evaluatie	32
5. Bijlagen	33
Bijlage 1: Bewonersprofiel waarhuizen waterschap Noorderzijlvest.....	33
Bijlage 2: Kunstuitingen op de dijken van Waterschap Noorderzijlvest.....	34

1. INLEIDING

Het Groninger, Fryske en Drentse landschap vertellen het verhaal van de mens in het noorden van Nederland. Dit verhaal gaat meerdere duizenden jaren terug en heeft mens, dier en landschap gevormd. Deze geschiedenis is hierdoor alom vertegenwoordigd in ons dagelijks leven. Een essentieel onderdeel van dit verhaal, betreft de strijd tegen het water en het vermogen om het land te kunnen te gebruiken voor wonen en werken. Inzet om terpen en wierden op te werpen, werden opgevolgd door grote projecten van dijk aanleg, inpoldering en waterinfrastructuur. Door de tijd heen is dit meer en meer op georganiseerde wijze gebeurd. Van samenwerkende terpbewoners tot regie via monniken (met name van het klooster Aduard) tot het oprichten van waterschappen. Al deze inspanning valt als erfenis te beschouwen waar nu het Waterschap Noorderzijlvest dagelijks mee te maken heeft. Deze cultuurhistorische rijkdom vraagt blijvend aandacht en staat centraal in dit beleidsdocument.

Figuur 1 - Oude duiker in de slaperdijk nabij Pieterburen.

1.1 Aanloop naar dit beleidsstuk

Het waterschap heeft in de zomer van 2019 een inventarisatie uit laten voeren naar het cultuurhistorisch areaal. In deze inventarisatie is het erfgoed in beeld gebracht, waarbij het onderdeel 'immateriële erfgoed' (sociaal-cultureel) voor nu buiten beschouwing bleef. Tegelijkertijd is de definitie van erfgoed aan verandering onderhevig. Afhankelijk van de heersende tijdsgeest en door nieuwe vondsten kunnen nieuwe objecten worden toegevoegd aan het cultuurhistorisch areaal. Begin 2020 is aan het Algemeen Bestuur gevraagd wat cultuurhistorie voor hen betekent. Hieruit kwamen termen zoals 'geschiedenis', 'waardevol', 'functioneel' en 'recreatie' naar voren.

1.2 Leeswijzer

Dit beleidsdocument bevat eerst een overkoepelende ambitie voor cultuurhistorie in brede zin. Vervolgens wordt deze ambitie in drie 'spuisluizen' (de belangrijkste pijlers van het document) uitgewerkt voor de vijf erfgoedtypen met bijbehorende beleidsuitgangspunten. De blauwe kaders geven de beleidsuitgangspunten weer. De symbolen in de kantlijn geven aan om welke type erfgoed het telkens gaat. De symbolen staan hieronder weergegeven. Tot slot volgt een uitwerking voor uitvoering van enkele algemene uitgangspunten voor onze cultuurhistorische objecten.

Archeologisch erfgoed	Landschappelijk erfgoed	Gebouwd erfgoed	Archieven & collecties	Immaterieel erfgoed
				

Figuur 1: Zie hiervoor: Waterschap Noorderzijlvest, *Inventarisatierapport cultuurhistorisch erfgoed* (Groningen, 2019) of ga naar www.noorderzijlvest.nl en klik op de kaart.

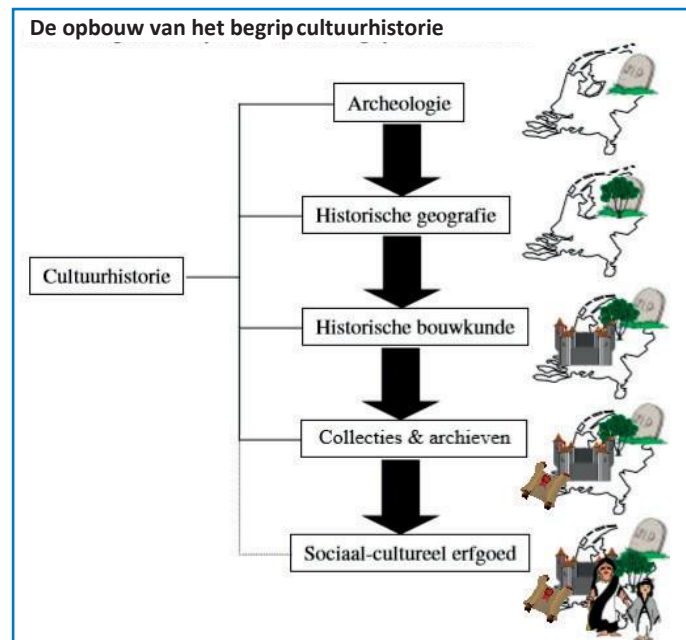
2. AANLEIDING & ACHTERGROND

In dit hoofdstuk wordt de context geschetst waarin deze beleidsnotitie cultuurhistorie van het waterschap Noorderzijlvest gelezen moet worden. Eerst zullen de definities van cultuurhistorie en erfgoed worden gegeven.

2.1 Begripsbepaling

Cultuurhistorie en erfgoed zijn twee verschillende zaken. Om te zorgen dat over hetzelfde gesproken wordt, volgen hieronder de gehanteerde definities van respectievelijk cultuurhistorie en erfgoed.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) splitst het begrip **cultuurhistorie** uit in de volgende wetenschappen: *archeologie, historische geografie (landschappelijke elementen), historische bouwkunde (gebouwde monumenten) en (immaterieel) sociaal-cultureel (taal, gebruiken, verhalen etc.)*. Het waterschap Noorderzijlvest wil hier nog het aspect *archieven en collecties* aan toe voegen, omdat naar ons idee de archiefwetenschap een wezenlijk onderdeel vormt van cultuurhistorie. In dit beleidsstuk zal wanneer gesproken wordt over cultuurhistorie, verwezen worden naar de afbeelding hiernaast (figuur 2).

Figuur 2 - Bron: Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

De bovenstaande definitie is vooral geënt op een aantal (ruimtelijke) wetenschappen en behelst daarom inherent een bepaalde mate van abstractie. Erfgoed daarentegen is een begrip dat verwijst naar hetgeen wat door onze voorouders nagelaten is. Erfgoed is daarmee het overblijfsel dat door de voorgaande ruimtelijke wetenschappen onderzocht wordt. De RCE definieert erfgoed als volgt:

Erfgoed: een onderdeel van onze hedendaagse leefomgeving – hierin onderscheidt het zich van (de) geschiedenis of het verleden; 2. het is belangrijk of van waarde, want we willen het doorgeven aan volgende generaties; 3. en het heeft geschiedenis of een verleden. Soms betreft het nog maar een jonge geschiedenis, denk aan het monument voor de Bijlmerramp bij de 'Boom die alles zag', vaker een verleden dat zich uitstrekt over (veel) meer dan één generatie.

2.2 Het belang van erfgoed en diens ontwikkelingen

Een van de redenen waarom geschiedenis één van de oudste wetenschappen is, is dat geschiedenis mensen een gevoel van legitimatie, houvast en bewustzijn geeft. Mensen hebben de neiging om zich ten opzichte van elkaar te definiëren. Dit geldt evengoed voor organisaties. Het waterschap Noorderzijlvest heeft een andere achtergrond, cultuur en geschiedenis dan het waterschap Limburg.

Als waterschap Noorderzijvest plaatsen wij ons in een lange traditie van waterbeheer. Met enig regelmaat wordt daarom teruggerepen op de monniken van Aduard als onze verre voorgangers. Deze plaatsing binnen de lange traditie van waterbeheer wordt concreet kracht bij gezet door het gebruik van het cultuurhistorisch erfgoed in uitingen naar de omgeving. Bijvoorbeeld wanneer het waterschap zichzelf presenteert is dit vaak aan de hand van objecten zoals de Waterwolf, de eeuwenoude trekvaarten, de waarhuizen en de zeedijken. Deze objecten en structuren zetten het verhaal dat wij vertellen kracht bij en verschaffen ons daarmee legitimatie. Stel het waterschap zou het moeten stellen zonder cultuurhistorisch erfgoed; wie zijn wij dan? Waar komen wij vandaan? Waar staan wij voor? Zonder ons erfgoed als boegbeeld zijn deze vragen moeilijk te beantwoorden.

2.2.1 Landelijke trends in cultuurhistorie

Kijkend op landelijk niveau, blijkt anno 2020 toenemende belangstelling van waterschappen voor hun geschiedenis uit o.a. het aantal beleidsstukken die zij afgelopen jaren opleverden. Hierbij kan gedacht worden aan de visie op erfgoed van Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier uit september 2017 en de beleidsnotitie van Waterschap Drents Overijsselse Delta van begin 2019. Vanuit het Rijk is de hernieuwde aandacht kenbaar gemaakt door o.a. de notitie 'Ruimte voor water en erfgoed' en de 'Erfgoeddeal' van 2018, de verbinding tussen erfgoed en duurzaamheid, de verbinding tussen erfgoed en de Omgevingswet en de 'Erfgoedwet' van 2016. Tevens is vanuit de Unie van Waterschappen een themagroep opgericht, geheel gewijd aan dit onderwerp.

Op provinciaal gebied hebben de provinciën Fryslân (2019) en Groningen (2019-) hun beleid ten aanzien van cultuurhistorie geactualiseerd of zijn daar mee bezig.³ In Drenthe, één van de twee provinciën die provinciale monumenten kent, krijgt cultuurhistorie (het Cultuurhistorisch Kompas) een plaats in de Omgevingsvisie en -verordening en cultuurnota 2017-2020.⁴ Landelijk gezien gaat het vaak niet alleen meer over erfgoed *an sich*, maar ook over de ruimtelijke omgeving of -kwaliteit en de bijdrage van erfgoed hieraan.

Het belang van geschiedenis

Het verhaal van dat mens over zichzelf vertelt, is tegelijkertijd een bron van kennis voor diezelfde mens en diens nageslacht. Verhalen vertellen ons hoe het leven in het verleden ingericht werd, welke keuzes men maakte en waarom. In deze verhalen zit vaak een bron van kennis. Winston Churchill stelde ooit al *"The longer you can look back, the farther you can look forward"*. Met andere woorden, ken het verleden om het heden te begrijpen en de toekomst te voorspellen.

Bij het ontwikkelen van een nieuwe strategische blik wordt om die reden vaak teruggekeken naar het verleden. Dit geldt niet alleen voor bijvoorbeeld de militaire wetenschap waar Carl von Clausewitz als grondlegger nog altijd wordt bestudeerd, maar ook zeker voor de politieke wetenschap waar de werken van onder andere Niccolò Machiavelli (*Il Principe*), Thomas Hobbes (*Leviathan*) en Jean-Jacques Rousseau (*Du Contrat Social ou principes du droit politique*) nog altijd tot het curriculum behoren. Ook voor een waterschap heeft het meerwaarde om terug te kijken naar het verleden. Niet alleen heeft de strijd tegen het water onze denktrant gevormd, maar het is ook interessant om te weten wat bestuurlijke beweegredenen waren bij het nemen van besluiten. Wat waren bijvoorbeeld de beweegredenen van het waterschap Hunsingo tot aankoop van de voormalige begraafplaats Menkeweet? Welke polder is in welke periode aangelegd, waarom juist toen en wat kan ons dat vertellen over de mate van verzilting in dat gebied?

³ Provincie Fryslân met *"Nij Poadium 2021-2024"* & *'Grutsk op 'e Romte'* en Provincie Groningen met *'Erfgoed, ruimtelijke kwaliteit en landschap'*.

⁴ Provincie Drenthe *'Cultuurhistorisch kompas; Hoofdstructuur & beleidsvisie'*.

2.2.2 Het kader van waterschap Noorderzijlvest

Voorafgaand aan dit stuk is vanaf 2004 de ‘beleidsnotitie cultuurhistorisch erfgoed’ leidend geweest binnen dit waterschap. Daarbij stond de inventarisatie, bestaande uit 46 objecten, centraal. Deze inventarisatie nam 44 gebouwde- en twee archeologische monumenten mee. De inventarisatie van 2019 heeft een lijst opgeleverd van ongeveer 150 objecten⁵ in eigendom van waterschap Noorderzijlvest. Deze lijst bestaat uit gebouwde objecten, archeologische objecten, landschappelijke objecten en lijsten van de collecties. In dit beleidsstuk worden uitgangspunten gehanteerd die hun grondslag hebben in het bestuursakkoord 2019 en het Waterbeheerprogramma 2016-2021.

Het bestuursakkoord dat begin 2019 is gesloten, stelt voor cultuurhistorie het volgende:

“Ons werk is niet alleen van vandaag. We hebben in de loop van de eeuwen onze sporen achtergelaten. Met onze cultuurhistorische objecten, zoals waardevolle molens, sluizen, gemalen en waarhuizen willen we zorgvuldig omgaan. Waar onze activiteiten ook raken aan cultuurhistorische landschapskenmerken zullen we daar oog voor hebben. Per object of situatie zullen we nadenken of we deze willen overdragen aan derden of zelf willen blijven koesteren.”⁶

Het koesteren, zoals dit in het bovenstaande staat, is één van de drie spuisluizen die in het volgende hoofdstuk (zie figuur 3 op de volgende pagina) genoemd staat. Deze spuisluis sluit aan bij het Waterbeheerprogramma dat stelt:

“We zetten in op instandhouding en verwaarding (kosten besparen of inkomen genereren) van het cultuurhistorisch erfgoed en andere objecten van belang in ons beheergebied.”⁷

Deze doelen willen wij bereiken door op innovatieve manieren om te gaan met ons erfgoed, periodiek beheer en onderhoud te plegen en objecten te restaureren wanneer dit nodig is. Het verdient daarbij de voorkeur om een meerwaarde te creëren, aangezien dit betrokkenheid vanuit de gemeenschap vergroot. Belangrijk onderwiel is om respect te hebben voor het object *an sich* en diens geschiedenis. Respect hebben betekent ook dat in sommige gevallen overdracht van objecten naar een betrouwbare partij die zorgvuldig met ons erfgoed omgaat, gerealiseerd wordt. Al het voorgaande alles kunnen wij als waterschap niet alleen bereiken. Om cultuurhistorie de plaats te geven die het verdient, hebben wij onze partners nodig. Dit zijn de gemeenten, de provinciën, de collega-waterschappen, maar ook zeker maatschappelijke organisaties, wijkpanels/dorpsbelangen en individuele inwoners. Wanneer wij dit kunnen realiseren, kan cultuurhistorie een uithangbord zijn voor het waterschap, diens geschiedenis dichtbij de omgeving brengen en als legitimatie dienen van ons beleid en beheer!

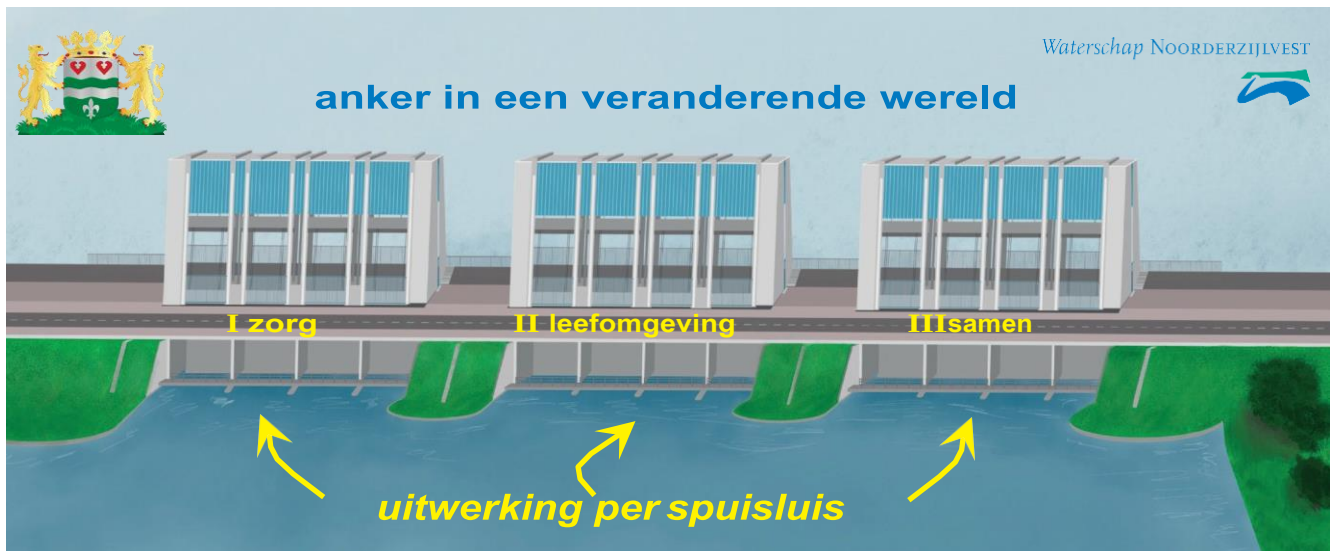
⁵ Waterschap Noorderzijlvest, Libau & Drents Plateau, *Inventarisatie en waardestelling cultuurhistorische objecten Waterschap Noorderzijlvest* (Groningen, 2006).

⁶ Waterschap Noorderzijlvest, *Voor mens en voor water. Bestuursakkoord 2019-2023* (Groningen, 2019) p. 20.

⁷ Waterschap Noorderzijlvest, *Waterbeheerprogramma Waterschap Noorderzijlvest 2016-2021* (Groningen, 2016) p. 51.

3. VISIE VAN HET WATERSCHAP NOORDERZIJLVEST OP CULTUURHISTORIE

Figuur 3 - Visie van Noorderzijlvest visueel weergegeven.

Noorderzijlvest werkt voor haar cultuurhistorisch erfgoed vanuit een visie. Deze bestaat uit één 'ambitie', 'drie focuspunten' en 'werkaanpak'. In het hierop volgende stuk zal deze visie nader worden toegelicht. De afbeelding van de R.J. Cleveringsluizen hierboven verbeeldt de visie in een metafoor.

De ambitie van waterschap Noorderzijlvest op het cultuurhistorische erfgoed is een

'Anker in een veranderende wereld'

Waterschap Noorderzijlvest heeft een rijke wordingsgeschiedenis. We hechten waarde aan ons verleden en dragen de traditie voort in toekomstige ontwikkelingen. We gaan zorgvuldig om met ons erfgoed, proberen erfgoed aan innovaties te koppelen en werken samen met onze gebiedspartners aan waardevolle landschappen. Wanneer wij maatregelen nemen in het landschap, zullen wij oog hebben voor de ruimtelijke kwaliteit. Op deze manier geven wij het landschap door aan de generaties na ons. Deze ambitie wordt onderbouwd door de drie focuspunten: I 'Zorg' (verleden), II 'Leefomgeving' (heden) en III 'Samen' (toekomst).

De R.J. Cleveringsluizen worden als metafoor voor de drie verschillende focuspunten, te weten I 'Zorg' (verleden), II 'Leefomgeving' (heden) en III 'Samen' (toekomst).

3.1 Spuisluis I: Zorg voor het erfgoed

Het waterschap draagt zorg voor het erfgoed in het eigen bezit. Zorg voor het erfgoed houdt in dat:

het waterschap zorg draagt voor het erfgoed uit het verleden, omdat het waterschap waarde hecht aan dit cultuurhistorisch erfgoed. Het verleden is waar de basis van het waterschap ligt. De erfgoederen zijn zodoende de veelal fysieke overblijfselen die gebruikt worden ter legitimatie en ondersteuning van ons verhaal. Goede zorg voor het erfgoed past bij het uitdragen van het verhaal als opvolgers van de monniken van Aduard.

3.1.1 Algemene aspecten voor de spuisluis ‘zorg’

De lijst met erfgoederen is een lijst die aan verandering onderhevig is.

Zorg voor erfgoed begint met de kennis over wat aanwezig is. De inventarisatie van het erfgoed in 2019 dient hiervoor enkel als basis. In de loop der tijd zullen nieuwe objecten toegevoegd doordat deze worden gevonden, objecten zullen worden overgedragen en doordat de kijk op het begrip van erfgoed verandert. Dit laatste houdt in dat objecten uit een recent verleden in de loop der tijd tot monument gerekend kunnen worden.

Eigendom van het cultureel erfgoed

Voor het cultureel erfgoed zal aan de hand van criteria bekeken worden of deze in eigendom van het waterschap blijven of dat deze voor goed onderhoud beter overgedragen kunnen worden.

Het waterschap heeft in het rapport ‘Inventarisatie cultuurhistorische objecten’ (2019) een totaalijst van monumenten opgenomen. Voor het cultureel erfgoed van het waterschap zal op basis van de onderstaande selectiecriteria het vervolg bepaald worden; behoud van eigendom of overdracht aan partijen die beter zorg daarvoor kunnen dragen. Als het antwoord op één van de onderstaande vragen ja is, ligt de primaire verantwoordelijkheid bij het waterschap.

1. Heeft het object een functie in het watersysteem van het waterschap?
2. Vervult het object een belangrijke functie in de communicatieve uitingen (bijv. ‘branding’) van het waterschap?
3. Is het object van belang voor de directe binding, identiteit of compositie tussen waterschap en de omgeving?
4. Herinnert het object actief aan het verleden van het waterschap door bijvoorbeeld de locatie?
5. Heeft het object geen onderhoud nodig of wordt dit reeds meegenomen in bestaand regulier onderhoud?

Beheer van erfgoed zonder een beleidsstatus vanuit andere overheden

Voor erfgoed zonder beleidsstatus vanuit de overige overheden zal het onderhoudsniveau bepaald worden aan de hand van het waarderingskader, zoals deze in het inventarisatierapport 2019 is gehanteerd.

Voor het waterschapserfgoed zonder status bestaan een aantal opties voor beheer en onderhoud. Uitgangspunt voor het onderhoud is het plegen van regulier sober en doelmatig onderhoud. Afhankelijk van de waardering die voortkomt uit het rapport (inventarisatie 2019) bestaan een vijftal opties voor het omgaan met waterschapserfgoed zonder beleidsstatus. Deze opties zijn:

1. Behouden: behoud van het waterschapserfgoed betekent dat de beeldbepalende historische kenmerken van een object behouden en onderhouden blijven. Indien noodzakelijk kunnen deze ook hersteld (gerestaureerd) worden.
2. Inpassen: dit betekent dat een waterschapserfgoed mogelijk een nieuwe functie krijgt of de mogelijkheden voor nieuwe technische ontwikkelingen toegelaten kunnen worden. Hierbij is van groot belang dat de historische kenmerken gerespecteerd worden. Inpassing kan ook betrekking hebben op de context van het object. Als de omgeving

- waarin het monument staat wordt aangepast, wordt dit met respect gedaan voor de oorspronkelijke betekenis. Een goed ontwerp (landschappelijke inpassing) is evident.
3. Transformeren: transformeren van het waterschapserfgoed houdt in dat de functie van het monument verandert, dat het monument daarom aangepast mag worden. Bestaande beeldelementen mogen gewijzigd worden en in sommige gevallen verwijderd worden.
 4. Ruïnebeleid: ruïnebeleid is een beleid waarbij geen beheer en onderhoud wordt gepleegd en een object tot ruïne zal vervallen. De keuze voor ruïnebeleid is doelbewust en wordt goed onderbouwd, bijvoorbeeld om een object te laten staan als vleermuis- en insectenhotel
 5. Amoveren (sloop) van objecten behoort onder bepaalde omstandigheden tot de mogelijkheden. Net als bij ruïnebeleid, moet deze keuze goed onderbouwd worden.

Speciaal voor groen erfgoed wordt het uitgangspunt gehanteerd dat in ieder geval 'groen voor groen' plaats vindt (in de provincies Groningen en Drenthe verplicht conform het aldaar vigerend beleid). Concreet betekent dit dat bij houtkap op een andere plek groen herplant dient te worden.

Vanwege de verschillende omgangsvormen en wetten zal voor objecten met een beleidsstatus in het erfgoed-specifieke gedeelte (vanaf 3.1.2) nader toelichting worden gegeven.

3.1.2 Zorg voor archeologie

Het waterschap Noorderzijlvest heeft naast gebouwd erfgoed ook achttien archeologische monumenten. Onder onze archeologische monumenten vallen dorpsgezichten, archeologische relictten en oude wierden. Het kadastrale eigendom van een archeologisch monument is niet altijd volledig in handen van het waterschap. In totaal heeft het waterschap zeventien archeologische monumenten met redelijk overlap van eigendom. Daarnaast hebben zo'n 200 monumenten beperkt raakvlak/overlap met ons eigendom. Belangrijk is op te merken dat het in vijf gevallen om archeologische Rijksmonumenten gaat.

Archeologisch erfgoed bevindt zich hoofdzakelijk onder de grond. Dit betekent dat het onder invloed staat van diezelfde grond. In het Groninger gedeelte van het beheergebied wordt een aanzienlijke bodemdaling verwacht tot 2080 als gevolg van de aardgaswinning en veenoxidatie. Hierdoor zullen peilen aangepast worden, hetgeen archeologische monumenten en vindplaatsen kan verstoren. Bij nieuwe peilbesluiten wordt het archeologisch erfgoed nu al in de analyse en afweging meegenomen.

Figuur 4 - Begraafplaats Menkeweer.

► Bescherming van het archeologisch erfgoed

Bij bodemverstorende maatregelen zullen de Erfgoedwet en de Omgevingswet geraadpleegd worden.

De bescherming van het archeologische erfgoed in de bodem en de inbedding ervan in de ruimtelijke ontwikkeling is in het Europese Verdrag van Valletta (Malta) geborgd. Nederland heeft dit verdrag in 1992 ondertekend. Met dit verdrag wordt onder andere gestreefd naar het behouden van het archeologische erfgoed in haar oorspronkelijke context (*in situ*) door in de ruimtelijke ontwikkeling rekening te houden met archeologische waarden in de bodem en onder water. Door peilwijzigingen bestaat de kans dat archeologische waarden worden aangetast, doordat deze boven de grondwaterspiegel komen te liggen. Het is daarom van belang om archeologische waarden mee te blijven nemen en het effect van eventuele peilverlagingen in dit verband te bepalen, zeker in relatie tot toekomstige bodemdaling.

De Erfgoedwet (2016) is de Nederlandse uitwerking van het Verdrag van Malta. De wet is een raamwet, die regelt hoe overheden bij hun ruimtelijke plannen rekening moeten houden met het erfgoed in de bodem. De Erfgoedwet wordt uitgewerkt in provinciale en gemeentelijke Omgevingsplannen. Deze wet beoogt het culturele erfgoed (en het archeologische erfgoed daarmee ook) te beschermen. Onder archeologisch erfgoed wordt verstaan: alle fysieke overblijfselen (relicten), zowel in als boven de grond, die bijdragen aan het verkrijgen van inzicht in menselijke samenlevingen uit het verleden. In de Erfgoedwet is tevens de bescherming van het maritieme erfgoed geregeld. Het onderhoud van archeologisch erfgoed is niet verplicht.

Figuur 5 - Het beschermde dorpsgezicht van Onderdendam.

► Toevalsvondsten

Bij het uitvoeren van projecten kunnen nieuwe vondsten gedaan worden. Deze zullen gemeld worden via Archis, conform de Erfgoedwet.

Archeologische toevalsvondsten en de locatie waar ze zijn gevonden moeten worden aangemeld. Dit is geregeld in de Erfgoedwet door middel van een meldingsplicht. Via Archis⁸ kunnen nieuwe vondsten worden ingevoerd door een archeoloog. Na invoering door een archeoloog in het systeem zal bekeken worden wat met de objecten gedaan zal worden en zal met experts overlegd worden of het project archeologisch begeleid moet worden.

De meeste archeologische vondsten komen gelukkig niet als toevalsvondst aan het licht. De gemeenten borgen het behoud van de bekende en verwachte archeologisch waarden in hun bestemmingsplannen (omgevingsplannen). Indien bij een project archeologie in het geding is (dat wil zeggen: een archeologische dubbelbestemming in het bestemmingsplan) kunnen de gemeenten in de omgevingsvergunning voorwaarden stellen ten behoeve van het behoud van die archeologische

⁸ <https://archis.cultureelerfgoed.nl/>

waarden. Als waterschap zullen wij rekening houden met bijvoorbeeld een opgraving, de begeleiding van de werkzaamheden of een planaanpassing. Hiervan moeten wij ons sterker bewust zijn.

3.1.3 Zorg voor het landschappelijk erfgoed

Het waterschap heeft (gedeeld) eigendom van 25 landschappelijke elementen (waterstructuren, bomenrijen, dijklichamen etc.) die als erfgoed aangeduid kunnen worden. Van dit totaal zijn twee objecten benoemd door het Rijk als 'groen erfgoed'. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap definieert een 'groen monument' als volgt: *"beschermde monument of zelfstandig onderdeel zijnde een aanleg die geheel of gedeeltelijk bestaat uit beplanting, zoals een park- of tuinaanleg"*. Ook hakhoutbossen en houtwallen vallen hieronder.

Drie andere landschappen zijn aangemerkt als 'kansrijk groen erfgoed', twee kwelders als 'natura2000'-gebied/UNESCO werelderfgoed en de Marumerlage heeft de status 'Natuur Netwerk Nederland'. Daarnaast hebben ongeveer 75 landschappelijke erfgoederen beperkt overlap/raakvlak met het kadastrale eigendom van het waterschap.

Figuur 6 - Brinkstuk, Zeijermaden (gemeente Tynaarlo).

► Beheer van monumenten met een beleidsstatus vanuit andere overheden

Groene monumenten met een bepaalde beleidsstatus (deels) in het beheer & eigendom van het waterschap zullen conform de gestelde wetgeving onderhouden worden en waar nodig hersteld.

Het waterschap heeft een achttal landschappelijke objecten met een beleidsstatus vanuit gemeente, provincie of Rijk. Voor objecten met een status geldt dat hiervoor een onderhoudsplicht geldt, net zoals dit voor gebouwd erfgoed geldt. Het waterschap vindt onderhoud van dit landschappelijk erfgoed belangrijk (dit is verplicht) en zal voor haar deel, in geval van gedeeld eigendom, streven deze te onderhouden. Als onderhoud niet afdoende is voor het behoud van het monument, zal herstel sober en doelmatig plaats vinden om het object weer in de gewenste onderhoudsstaat te brengen.

► Erfgoed, natuurlijk beheer & biodiversiteit

Beheer van het landschappelijk erfgoed kan bijdragen aan de ontwikkeling van de biodiversiteit door het beheer te laten geschieden op traditionele wijze en op een natuurlijke manier.

Landschappelijk erfgoed biedt het waterschap de gelegenheid om win-win situaties te creëren voor erfgoed, natuur en biodiversiteit. De locaties waar het landschappelijk erfgoed zich bevindt hebben niet altijd een functie meer in het watersysteem en hoeven qua inrichting en onderhoud dus niet aan de strenge eisen qua zorg te voldoen waaraan watergangen/ keringen etc. moeten voldoen die nog in functie zijn.

Vanuit cultuurhistorisch oogpunt sluit een natuurlijker beheer vaak aan bij de wijze waarop elementen vroeger beheerd werden. Oude maren en diepen hadden vroeger een rietkraag, keringen en slaperdijken werden minder intensief gemaaid of begraasd waardoor deze veel soortenrijker/

bloemrijker waren. Takken en houtopslag van houtwallen en singels werden niet versnipperd maar bleven intact liggen (de stammen werden gebruikt als haardhout). Op deze manier kan een stukje erfgoed behouden worden op traditionele wijze én een stukje natuur behouden/ ontwikkelen worden. Randvoorwaarde is wel dat de historische structuren in het landschap zichtbaar blijven.

► Overdracht van landschappelijk watererfgoed

Bij overdracht van belangrijk landschappelijk erfgoed naar derden kunnen afspraken gemaakt worden over het behoud van dit erfgoed.

Het waterschap kan besluiten landschappelijk erfgoed over te dragen naar derden. Wanneer dit erfgoed geen status heeft vanuit de overige overheden en wel van belang is voor de regio, kunnen afspraken gemaakt worden met de koper over het behoud van het erfgoed voor de toekomst.

3.1.4 Zorg voor het gebouwd erfgoed

Het waterschap bezit een 79 monumentale gebouwde objecten. Binnen deze categorie vallen een 29-tal objecten onder de classificatie Rijksmonument, één object onder de classificatie provinciaal monument (alleen in de provincie Drenthe) en zes objecten onder de classificatie gemeentelijk monument. Tot slot hebben vijf objecten de classificatie 'karakteristiek gebouw'. De overige 43 monumenten vallen onder de verzamelnaam 'watererfgoed'. Deze laatste term wordt vooralsnog alleen binnen het waterschap Noorderzijvest gebruikt voor objecten zonder officiële status.

Gebouwd erfgoed is het meest zichtbare erfgoed van het waterschap en gaat niet alleen over gebouwen maar ook dat wat in de gebouwen staat. Juist de combinatie van situering, compartimentering en de aanwezigheid van voorwerpen en installaties maakt het verhaal tastbaar.

De lijst van gebouwd erfgoed kenmerkt zich doordat deze niet statisch is. Dit houdt in dat objecten kunnen worden verwijderd of toegevoegd wanneer daar aanleiding toe is. De verwachting is dat in de toekomst nieuwe objecten (bijv. uit de periode 1960-2000) worden toegevoegd aan de lijst van cultuurhistorisch erfgoed, omdat objecten die nu nog geen status hebben in de loop der tijd als monumentaal zullen worden beschouwd.

Figuur 7 - Atoomschuilkelder onder de Drie Delfzijen.

In ons beheergebied spelen de thema's aardbevingen en bodemdaling. Voor ons erfgoed is het de komende decennia van belang om oog te houden voor de mogelijke gevolgen van beide processen. Eventuele aanpassingen aan de objecten zullen een mogelijk gevolg kunnen zijn.

Ten slotte is het niet ondenkbaar dat in de toekomst meer gebouwen van het waterschap hun functie verliezen. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren doordat een nieuw gemaal wordt geplaatst naast het voormalige gemaal of dat een gemaal overbodig wordt gemaakt door ruimtelijke ingrepen en/of ingrepen in het watersysteem. In dergelijke gevallen zal nagedacht moeten worden over de toekomstige bestemming van het object.

► Beheer van Rijks-, provinciale- en gemeentelijke monumenten conform wetgeving

Rijksmonumenten, provinciale en gemeentelijke monumenten van het waterschap zullen conform de gestelde wetgeving onderhouden worden en waar nodig (gefaseerd) gerestaureerd.

Het waterschap heeft 29 Rijksmonumenten, één provinciaal monument en vijf gemeentelijke monumenten. Als waterschap willen wij voor al onze monumenten zorgen, maar voor de monumenten met een beleidsstatus is dat tevens een wettelijke verplichting. Voor Rijksmonumenten is de landelijke Erfgoedwet uit 2016 leidend. Deze wet gaat over de integrale bescherming van het Nederlands culturele erfgoed en gaat o.a. over museale objecten, monumenten en archeologie. In de wet staat expliciet genoemd dat de eigenaar van het Rijksmonument een instandhoudingsplicht heeft.

“Het is verboden zonder omgevingsvergunning een project uit te voeren, voor zover dat geheel of gedeeltelijk bestaat uit: het slopen, verstoren, verplaatsen of in enig opzicht wijzigen van een rijksmonument of het herstellen, gebruiken of laten gebruiken van een rijksmonument op een wijze waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht.”⁹

Wanneer onderdelen van het Rijksmonument (bijvoorbeeld dak, muren, schilderwerk of constructie) langdurig niet onderhouden zijn en de situatie tot gevolg heeft dat de instandhouding van het monument gevaar loopt, voldoet een eigenaar niet aan de instandhoudingsplicht. Om die reden zullen onderhouds-, herstel- of restauratiewerkzaamheden plaats moeten vinden om het erfgoed weer in goede staat te brengen.

Ook voor gemeentelijke en provinciale monumenten geldt een onderhoudsplicht met dwang. Zo wordt over gemeentelijke monumenten het volgende gesteld in de ‘Model Erfgoedverordening’ van de Vereniging Nederlandse Gemeenten, artikel 13, instandhoudingsplicht gemeentelijk monument:

‘Het is verboden een gemeentelijk monument te beschadigen of te vernielen, of daaraan onderhoud te onthouden dat voor de instandhouding daarvan noodzakelijk is.’ In artikel 21 is een strafbepaling toegevoegd: ‘Degene die handelt in strijd met artikel 13 of het bepaalde krachtens artikel 14, derde lid, van deze verordening wordt gestraft met een geldboete van de tweede categorie of een hechtenis van ten hoogste drie maanden.’

Voor de provinciale monumenten geldt een vergelijkbaar gebod. Artikel 11 van de Drentse provinciale monumentenverordening stelt dat:

“Het is verboden een beschermd monument te beschadigen of te vernielen of in zo geringe mate te onderhouden dat daardoor de instandhouding van het monument gevaar loopt.”

► Overdracht gebouwd erfgoed

Bij overdracht van belangrijk gebouwd erfgoed naar derden kunnen afspraken gemaakt worden over het behoud van dit erfgoed.

In navolging van het landschappelijke erfgoed kunnen voor de overdracht van belangrijke gebouwde erfgoederen afspraken gemaakt worden met de nieuwe eigenaar over het behoud van dit erfgoed.

⁹ Wet algemene bepaling Omgevingsrecht, hoofdstuk 2, paragraaf 2.1 eerste lid onder f.

3.1.5 Zorg voor archieven en collecties

Het waterschap bezit meer dan 400 meter aan archieven. Deze archieven zijn op te delen in het statisch archief (ondergebracht bij de Groninger archieven en een klein gedeelte bij waterschap Hunze en Aa's), het semi-statisch archief (in het waterschapshuis te Groningen) en het dynamisch archief (hoofdzakelijk digitaal). Daarnaast heeft het waterschap voorwerpen, foto's, tekeningen en kaartmateriaal die ook bij het waterschap zelf in Groningen liggen opgeslagen.

Voor de archieven speelt de vraag over de inrichting van het E-depot. Hoe zorgen wij voor goede houdbaarheid van digitale archieven. Het gevaar van de toenemende digitalisering is namelijk het verlies van data en archieven doordat 'bitrot' op kan treden. Bitrot houdt in dat gegevens niet meer leesbaar zijn doordat dataopslag en software na verloop van tijd niet meer bruikbaar of uitleesbaar zijn. Linkrot is een vergelijkbaar proces, waarbij links naar internetpagina's bijvoorbeeld van naam veranderd zijn en daardoor niet langer benaderbaar zijn. Beide processen geven aan dat het van belang is om duurzame dataopslag te realiseren. Immers, de informatie van vandaag is de geschiedenis van morgen.

Fasen van archiefbeheer

In het archiefbeheer vallen de volgende fasen te onderscheiden: een *dynamische fase*, een *semi-statische fase* en een *statische fase*. De dynamische fase verloopt gelijktijdig met de uitvoering van activiteiten en taken; veelvuldig worden archiefstukken in het archief opgenomen. Tijdens de semi-statische fase vervullen de archiefstukken een beperkte functie in de uitvoering van activiteiten, taken en handhaving van de rechten van de archiefvormer.

► Archiefbewerking

De verwerking van archiefstukken door de verschillende fases heen, dient conform de gestelde tijd, wet en normen te geschieden.

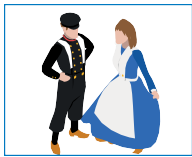
Archiefbeheer is het beheer dat verantwoordelijk is voor de efficiënte en systematische controle over het opmaken, ontvangen, onderhoud, gebruik en de opschoning van archiefbescheiden, inclusief de processen voor het vastleggen en onderhouden van bewijs van en informatie over bedrijfsactiviteiten en transacties in de vorm van archiefbescheiden. De selectie van te bewaren en op enige termijn te vernietigen archiefstukken kan al de dynamische fase plaats hebben gevonden. Het archiefbeheer moet voldoen aan de eisen uit de Archiefwet.

► Digitalisering

Het waterschap zet zich in om het huidige archief digitaal te ontsluiten en het digitale archief toekomstbestendig te houden.

De Rijksoverheid had als ambitie om in 2017 alle overheden volledig digitaal werken. Dit leidde er toe dat steeds meer overheden, zowel nationaal als lokaal, substitutie toepassen. Substitutie houdt in dat papieren archiefbescheiden worden gedigitaliseerd en vervolgens de originele stukken vernietigd worden. Niet alleen papieren, maar ook digitale archiefbescheiden vallen onder de Archiefwet. Voor zover ze voor blijvende bewaring in aanmerking komen, moeten deze digitale archiefstukken daarom voldoen aan de geldende eisen van goede, geordende en toegankelijke staat. Dit geldt ook voor document management systemen en records management applicaties ingericht moeten worden op het langjarig bewaren van informatie.

Naast goed onderhoud van het digitale archief, wil het waterschap mee met de toekomst en het papieren archief uiteindelijk digitaal ontsluiten. Hiermee bevorderen wij de mogelijkheden tot het verrichten van onderzoek en geeft het waterschap inzicht in het besluitvormingsproces.

3.1.6 Zorg voor het immaterieel erfgoed

Immaterieel erfgoed is een vreemde eend in de bijt ten opzichte van de voorgaande onderwerpen. De reden hiervoor is dat immaterieel erfgoed niet een statisch, tastbaar object is zoals een historisch gemaal, maar iets is wat dynamisch en ontastbaar is dat mee verandert met de tijd. Het kenniscentrum immaterieel erfgoed definieert dit erfgoed als volgt:

“Cultuuruitingen die door erfgoedgemeenschappen worden beleefd als erfgoed en hen een gevoel van identiteit en continuïteit geven. Dit immaterieel erfgoed wordt steeds opnieuw vormgegeven in samenhang met maatschappelijke veranderingen en in interactie met de sociale omgeving en van generatie op generatie doorgegeven.”¹⁰

Immaterieel erfgoed is erfgoed dat groepen met elkaar verbindt, organisaties zingeving geeft en identificatie geeft aan de groep. Dit geldt niet alleen voor de natiestaat, de stad of een bevolkingsgroep, maar ook voor bedrijven en (overheids)organisaties. Het immateriële erfgoed zorgt bovendien voor het tot leven brengen van materieel erfgoed. Immaterieel erfgoed kan onderverdeeld worden in vijf categorieën, die niet per se allen op het waterschap betrekking hebben:

1. Oral history: o.a. dialect en vertelcultuur
2. Ambachtelijke vaardigheden en technieken: o.a. ambacht van molenaar
3. Sociale gewoontes en gebruiken: o.a. feesten en vieringen
4. Natuur en universum: o.a. eetcultuur (bijv. de eierbal)
5. Podiumkunst en muziek: o.a. theater en dans

In 2012 heeft Nederland de UNESCO-conventie voor het borgen van immaterieel erfgoed ondertekent. Sinds die tijd is in Nederland een lijst samengesteld van 283 immateriële erfgoederen.

Figuur 8 - Het eeuwenoude beroep van (muskus)rattenvanger wordt nog steeds uitgeoefend.

Overzicht van tradities en gebruiken

In het kader van verbinding zullen op termijn waar mogelijk en passend tradities en gebruiken binnen Noorderzijvest opgetekend worden.

Het waterschap is een eeuwen oude institutie (en daarmee zelf dus ook erfgoed!) met vele gebruiken en tradities, hoewel wij ons hier niet altijd van bewust zijn. Ze zijn onderdeel van de cultuur van de organisatie, zowel ambtelijk als bestuurlijk. Een voorbeeld van een (landelijke) traditie is de maalstop

¹⁰ <https://www.immaterieelerfgoed.nl/nl/watisimmaterieelerfgoed>, geraadpleegd 20-09-2019.

bij vorst om de ijsgroei te bevorderen. Een andere voormalige traditie is het gebruik waarbij het waterschapsbestuur van Noorderzijlvest mee ging op kadeschouw. Door het optekenen van deze tradities en gebruiken worden mensen van verschillende generaties met elkaar in contact gebracht, waardoor binding ontstaat. Dit heeft o.a. een positieve uitwerking op de doorloop van het personeelsbestand (neemt af) en toenemende loyaliteit jegens de organisatie.

3.2 Spuisluis II: Leefomgeving en het erfgoed

In dit hoofdstuk komt aan de orde hoe het waterschap erfgoed en leefomgeving met elkaar verbindt.

Erfgoed en leefomgeving zijn twee elementen die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn in het heden. Door de drie elementen (erfgoed, landschap en ruimtelijke kwaliteit) in samenhang te bezien, wil het waterschap bijdragen aan het doorgeven van ons mooie landschap aan de volgende generaties en zorgen dat nieuwe objecten zich hechten in de omgeving.

3.2.1 Ruimtelijke kwaliteit, landschap en erfgoed

Bij nieuwe projecten zullen ruimtelijke kwaliteit, erfgoed en landschap mee worden genomen bij het opstellen van een plan voor het project.

Erfgoed, landschap en ruimtelijke kwaliteit komen in het beheergebied van Noorderzijlvest onder druk te staan onder meer door een combinatie van de gevolgen van schaalvergrotingen, de gaswinning, klimaatadaptatie, energietransitie en de bevolkingskrimp. Erfgoed, landschap en ruimtelijke kwaliteit worden meegenomen in het dagelijks werk van het waterschap, bijvoorbeeld in projecten van dijkversterking, de bouw van een nieuw gemaal of op aandringen van de omgeving. Het doel is om te komen tot goede landschappelijke inpassing en het juiste niveau van ruimtelijke kwaliteit. Onder ruimtelijke kwaliteit wordt verstaan

“de mate waarin tegemoet gekomen wordt aan de gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde van verschillende belangen bij ruimtelijke ontwikkeling.”

Deze drie waarden worden in de omgangstaal vaak met begrippen als ‘mooi’, ‘functioneel’, ‘goed’ en ‘toekomstbestendig’ omschreven. Bij ruimtelijke kwaliteiten is de vraag belangrijk of een ruimtelijke ingreep plaats moet vinden, maar ook *hoe* deze het best vorm kan krijgen en waar deze plaats zal moeten vinden.

Van belang is om bij het uitvoeren van ruimtelijke ingrepen op passende wijze om te springen met waterschaperfgoed, het landschap en diens structuren. Met andere woorden; ruimtelijke ingrepen dienen op passende wijze, met goede ruimtelijke vormgeving (gebruik beeldelementen uit de (gebouwde) omgeving), vorm te worden gegeven om de voorgenoemde structuren en erfgoed te behouden of zelfs te versterken. De kern is om het monumentenbiotoop (het monument en zijn omgeving) tot recht te laten komen. Om maatregelen goed samen te laten komen met de omgeving wordt bij aanvang van een nieuw project nagedacht over

Figuur 9 - ruimtelijke kwaliteit t.o.v. andere opgaven

de ruimtelijke kwaliteit. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door het opzetten van een erfgoedloket¹¹ binnen het waterschap. Dit loket zou dan vooraf advies kunnen geven over ruimtelijke inrichting en over de ruimtelijke inpassing van de voorgenomen maatregelen.

In de uitwerking wordt nader ingegaan op de manier welke stappen doorlopen worden bij het meenemen van ruimtelijke kwaliteit bij ruimtelijke ingrepen.

3.2.2 Archeologie en de leefomgeving

De Omgevingswet vraagt van de overheden dat zij de omgeving betrekken bij werkzaamheden die zij verrichten. “De omgeving” heeft in deze zin twee betekenissen: de bewoners van ons beheergebied en de fysieke leefomgeving. Voor projecten in de fysieke leefomgeving betekent het dat in de Omgevingsverordening geregeld wordt hoe de omgang met het archeologisch erfgoed zal zijn.

Resultaten archeologisch onderzoek

Als waterschap vinden wij het belangrijk om de resultaten van onze archeologische onderzoeken zorgvuldig, snel en breed te benutten en te delen. Het beleefbaar maken van de resultaten ondersteunt dit doel.

Bij ingrepen in het landschap worden veelal archeologische onderzoeken verplicht gesteld. Als waterschap vinden wij het belangrijk dat de resultaten van deze onderzoeken snel, breed en met de omgeving gedeeld gaan worden. Het beleefbaar maken van de resultaten, door het verhaal en de context van de mens en het landschap te vertellen, ondersteunt dit doel.

3.2.3 Landschap en de leefomgeving

Het waterschap Noorderzijlvest beschouwt het landschap van haar beheergebied als waardevol. Grote opgaven zoals energietransitie, het klimaatakkoord, klimaatadaptatie, circulaire economie, natuurontwikkeling en de oprukkende stad leggen allen een claim op het landschap. Door deze ontwikkelingen, groeien de zorgen om ons landschap.

Provincies, gemeenten en waterschappen hebben een belangrijke rol, vanuit hun Omgevingsvisies en Omgevingsverordeningen/-vergunningen, bij het creëren van draagvlak in de samenleving voor ruimtelijke ingrepen en het verdelen van de claims op het landschap vanuit de verschillende sectoren. Het principe ‘functies combineren waar mogelijk, functiesscheiden waar noodzakelijk’ is in toenemende mate leidend voor goed omgaan met ons landschap. Het Europees Landschapsverdrag (Florence, 2000) heeft ook tot doel landschappelijk erfgoed te beschermen.

Figuur 10 - Bomenrij bij Westernieland.

¹¹ Een erfgoedloket zou kunnen bestaan uit de adviseur cultuurhistorie en een landschapsarchitect/adviseur ruimtelijke kwaliteit.

Het waterschap houdt zich primair bezig met het watersysteem. Dit systeem is in een groot deel van het beheergebied bepalend geweest voor de vorming van het landschap. Vanuit die gedachten kan landschap goed gebruikt worden als ordenend kader bij het verbinden van de verschillende opgaven van nu en in de toekomst.

Inzet voor watersysteem/waterveiligheid

Landschappelijk erfgoed zal waar mogelijk bijdragen aan een robuust watersysteem/verhoogd veiligheidsniveau. Hiertoe kan het landschappelijk erfgoed verder ontwikkeld worden.

Landschappelijk erfgoed biedt een kans om een bijdrage te leveren aan een robuuster en goedkoper watersysteem, waarbij de kwaliteit van de leefomgeving ook verhoogd wordt. Drie voorbeelden kunnen dit illustreren. Eén mogelijkheid zijn de kwelders. Deze creëren een voorland dat bijdraagt aan lagere slijtage van de zeedijk en zodoende kosten bespaart en bovendien een extra laag veiligheid toevoegt in een tijd van een stijgende zeespiegel. Tevens kan het landschap ook toekomstige oplossingen bieden voor knelpunten in het watersysteem. Bijvoorbeeld zouden, door klimaatverandering, oude slenken in het landschap weer in gebruik kunnen worden genomen voor het afvoeren van water via een andere weg. Ten slotte kunnen oude waterstructuren oplossingen bieden om de veenweide te vernatten en daarmee de oxidatie tegen te gaan.

Bereikbaarheid en zichtbaarheid van het landschap

Landschappelijk erfgoed zal waar mogelijk meer herkenbaar worden gemaakt o.a. door de zichtbaarheid te verbeteren en het verhaal uit te dragen.

Het landschappelijk erfgoed en diens verhaal zijn niet overal voor iedereen even duidelijk zichtbaar. Water en waterbeheer hebben echter een belangrijke bijdrage geleverd aan de vorming van het landschap in het beheergebied van Noorderzijvest. Als waterschap ligt hier een kans om, samen met partners uit het gebied, dit verhaal te vertellen en uit te dragen.

3.2.4 Leefomgeving en gebouwd erfgoed

Gebouwd erfgoed is een van de erfgoederen die het meest aan een veranderende tijdsgeest onderhevig is. Zo zullen door nieuwe waardering voor hetgeen kortgeleden gebouwd is, nieuwe monumenten genomineerd worden. In 2019 is men bijvoorbeeld al bezig met het waarderen van het erfgoed 1960-2000. In de toekomst zullen gebouwen van het waterschap hun functie verliezen. Ook kan het bijvoorbeeld gebeuren doordat een nieuw gemaal wordt geplaatst naast het voormalige gemaal of dat een gemaal overbodig wordt gemaakt door ruimtelijke ingrepen. In dergelijke gevallen zal gekeken moeten worden naar bijvoorbeeld herbestemming ofwel binnen het waterschap ofwel daarbuiten.

Bereikbaarheid en zichtbaarheid van de monumenten in het landschap

Het waterschaperfgoed zal waar mogelijk meer herkenbaar worden gemaakt door o.a. zichtbaarheid te verbeteren. Vanwege de verscheidenheid aan objecten, zal per object of cluster van objecten bekeken worden hoe dit zal geschieden.

Het waterschaperfgoed is momenteel niet overal even goed te bereiken. Soms staat het langs de waterkant van een grote watergang, soms staat het midden in een weiland. Om te zorgen dat iedereen toch bij ons erfgoed kan komen, zal gekeken kunnen worden hoe monumenten bereikbaar gemaakt kunnen worden. Tegelijkertijd is het belangrijk om als waterschap zichtbaar te zijn in de omgeving (denk hierbij aan bordjes van het waterschap bij watergangen etc.). Om dit te bevorderen kunnen her en der verspreid door het landschap (semi-)permanente tentoonstellingen worden gehouden op locaties die met het waterschaperfgoed te maken hebben. Bij de presentatie van het erfgoed naar buiten toe zal, naast het logo van Noorderzijvest, tevens het wapen van het waterschap (zie voorblad) gebruikt kunnen worden. Wij willen de verbeterde bereikbaarheid graag bereiken met de partners uit onze omgeving.

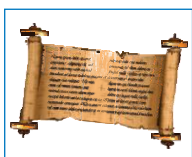
Functioneren in het watersysteem

Waar mogelijk wordt van gebouwd erfgoed de functie in het watersysteem behouden of een nieuwe functie in het watersysteem gecreëerd.

Sommige objecten hebben geen functie meer in het watersysteem, terwijl anderen nog meedoen in het systeem. Voor de belevingswaarde en waardering van het erfgoed is het een meerwaarde als het nog actief meedoet in het systeem. Wanneer projecten voor opgaven t.b.v. bijvoorbeeld klimaatadaptatie, energietransitie, Droge Voeten 2050, KRW etc. genomen worden, zal gekeken worden of gebouwd erfgoed weer een functie kan vervullen in het watersysteem. Een voorbeeld is de Hunsingosluis (Rijksmonument) die wederom een functie krijgt in het watersysteem naast het nieuwe gemaal HD Louwes.

Figuur 11 - De Hunsingosluis nabij Zoutkamp (2019).

3.2.5 Leefomgeving en archieven en collecties

Een ontwikkeling op het gebied van de archiefwetenschappen is een toenemend besef van het cultuurhistorisch aspect van de archieven. Het cultuurhistorisch aspect houdt in dat de archieven, zowel digitaal als analoog, bijdragen aan het borgen van kennis over het eigen gebied. Tegelijkertijd geven archieven inzicht in het handelen van de overheid. Het archief vormt daarmee het geheugen van de overheid en is tegelijkertijd een bron voor de rechtzoekende burger, het afleggen van verantwoordelijkheid van de overheid en een bron van historische en economische waarde. De archiefinstelling ontwikkelt zich binnen deze context als een dienstverlener voor burgers, onderzoekers en ondernemers. Bovendien wordt, door het verrijken van informatie en deze beschikbaar te stellen, maatschappelijke waarde toegevoegd.

► Zichtbaarheid, educatie & communicatie

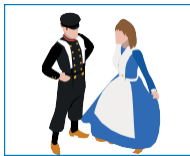
Het archief is een bron van kennis voor en over de omgeving kan daardoor goed gebruikt worden bij het uitdragen van het verhaal van het waterschap.

Het archief van het waterschap vormt een enorme bron van kennis en een bron voor kennisdeling. Om die reden kan het waterschap zelf een aantal van archiefstukken en voorwerpen ten toon stellen om aan de hand daarvan het verhaal van het waterschap uit te dragen of derden de mogelijkheid bieden om de historische inventaris voor exposities uit te lenen. Tegelijkertijd kunnen periodiek archiefstukken worden uitgelicht in de communicatie en zal het een rol kunnen spelen bij het cultuureducatieprogramma.¹²

► Openbaarheid archiefdocumenten

Archieven en digitale data m.b.t. cultuurhistorie worden steeds actiever openbaar beschikbaar, volgens het openbaar tenzij-principe.

In de huidige situatie in Nederland is bij veel overheden data en het archief passief openbaar.¹³ Dit houdt in dat informatie grotendeels opgesloten blijft binnen de overheidsorganisaties en hoofdzakelijk via WOB-verzoeken worden opgevraagd. Doordat archieven gedigitaliseerd worden, wordt het mogelijk om archieven beter ontsloten te maken. Actieve openbaarheid wordt daarmee de nieuwe norm, hetgeen reeds in transitie is.

3.2.6 Leefomgeving en immaterieel erfgoed

Immaterieel erfgoed verbindt verleden, heden en toekomst met elkaar. Het omvat alles wat vorige generaties ons hebben nagelaten en wat de huidige generatie wil overdragen aan volgende generaties: rituelen, gebruiken, taal, literatuur en ontelbare andere uitingen. Door globalisering, vergrijzing en de trek naar de stad komen deze tradities onder druk te staan. Binnen het waterschap gaat de oudere generatie binnen afzienbare tijd met pensioen. Met dit vertrek zullen gebruiken en verhalen verloren gaan. Het is aan de organisatie om dit erfgoed hier oog voor te hebben.

► Aandacht voor het ambacht/beroep

Als waterschap zullen wij waar mogelijk kijken hoe wij de oude ambachten/beroepen te verbinden aan de huidige tijd waarin wij leven.

De vergrijzing zal een uittreden van zeer ervaren personeel tot gevolg hebben. Om te zorgen dat jongeren voor een vak in de waterwereld kiezen, wordt extra aandacht geschonken aan de oude beroepen in de waterschapswereld. Onder andere via samenwerking met onderwijsinstellingen kunnen wij jongeren enthousiasmeren voor een carrière bij het waterschap.

¹² Cultuureducatieprogramma is het stimuleren van de lokale en regionale geschiedbeoefening. Dit bijvoorbeeld door het stimuleren en faciliteren van initiatieven van heemkundekringen/erfgoedinstellingen; het stimuleren van cultuurhistorische educatie onder jeugd en jongeren in samenwerking met scholen; en het deelnemen aan cultuurhistorische activiteiten in samenwerking met musea, historische verenigingen, bibliotheken etc. Ook kan dit gestalte krijgen in beheer nemen van particuliere archieven.

¹³ Bron: Archief 2020, 'Op weg naar 2020 en verder... Het verhaal van de archieffunctie' (N.B., 2015).

3.3 Spuisluis III: Samen werken aan erfgoed

Hoe wil het waterschap met de omgeving samenwerken?

Het erfgoed van het waterschap is kenmerkend voor de omgeving. Het is tevens een bindmiddel met diezelfde omgeving, doordat bewoners en partners ook geven om het erfgoed. Vanuit de betrokkenheid bij het erfgoed en het eigenaarschap van dat erfgoed, gaat het waterschap de omgeving actief te betrekken bij het erfgoed.

3.3.1 Samen evalueren

Periodiek zal het erfgoedloket met bewoners en partners evalueren waar behoeften liggen en waar de samenwerking kan worden versterkt.

Periodiek zal met bewoners en partners uit de omgeving worden geëvalueerd waar kansen, knelpunten en behoeften liggen voor landschap en erfgoed. Dit geldt voor dit beleidsstuk alsook voor de manier waarop samen gewerkt wordt.

3.3.2 Samen werken aan archeologie

Archeologische monumenten bevinden zich niet alleen in de stad, maar ook in de natuur. Met de verwachte groei van de bevolking zal de druk op de natuur toenemen, maar ook zullen stedelijke ontwikkelingen versnellen en maatregelen genomen worden in het kader van klimaatadaptatie. Archeologische vindplaatsen zullen hiervan de gevolgen ondervinden en mogelijk doen zich nieuwe vindplaatsen van archeologische resten voor.

► Zichtbaarheid of beleefbaar en recreatie

Archeologisch erfgoed kan zichtbaar/beleefbaar worden gemaakt in het landschap door het verhaal uit te dragen en zodoende bijdragen aan de beleevingswaarde van het landschap.

Informatiepanelen kunnen (eventueel in samenwerking met andere terreinbeherende organisaties) worden geplaatst, waardoor het verhaal achter de plek verteld kan worden. Deze panelen kunnen daarmee bijdragen aan de beleevingswaarde van het landschap, het verhaal van het water vertellen en de binding tussen omgeving en waterschap uitdragen. Ook kan, waar het passend is, de omgeving nauw worden betrokken bij de totstandkoming van deze uitingen.

3.3.3 Samen werken aan het landschap

In de toekomst zal de druk op het landschap groot blijven, waardoor het belangrijk is om oog te houden voor grote en kleine landschappelijke elementen. Bij de kleine landschappelijke elementen valt te denken aan windsingels, sloten, hagen, houtwallen et cetera. Door juist deze kleine elementen meer uit te lichten, kan de beleevingswaarde van het landschap verhoogd worden.

Figuur 12 - Knotwilgen Ten Boer tot en met Oosterdijkshorn.

Recreatie & landschappelijk erfgoed

(Vaar)recreatie en landschap kunnen elkaar versterken en zullen om die reden zoveel mogelijk aan elkaar gekoppeld worden.

Het waterschap is zowel nautisch beheerder van de vaarwegen in haar deel van Groningen als beheerder van het eigen erfgoed. Dit biedt kansen om vaarrecreanten het landschappelijk erfgoed van het waterschap te tonen terwijl zij varen over onze watergangen. Hetzelfde geldt voor de recreant die zich over land verplaatst. Desalniettemin bieden de vele recreatieve routes in het beheergebied van Noorderzijlvest voldoende aanknopingspunten om het watererfgoed in het daglicht te stellen. Digitale en analoge middelen die passen bij het nieuwe communicatiebeleid kunnen helpen om aan recreanten ons verhaal over te brengen. Ook kan, waar het passend is, de omgeving nauw worden betrokken bij de totstandkoming. De koppeling tussen erfgoed en recreatie is tegelijkertijd een onderwerp dat blijvend met de provincies zal worden besproken.

3.3.4 Samen werken aan gebouwd erfgoed

De afgelopen jaren is de betrokkenheid van burgers bij het erfgoed toegenomen. Dit geldt niet alleen voor het waterschap maar ook voor andere overheden. Naar verwachting zal deze betrokkenheid blijven, wat ons als waterschap de kans geeft mensen te betrekken bij onze objecten. Gezamenlijk kunnen we bijvoorbeeld het onderhoud van objecten regelen, de zichtbaarheid vergroten en gebouwen duurzaam maken. Het voorgaande past bovendien uitstekend bij de Omgevingswet, die vanaf 2022 in werking treedt.

Erfgoed en de omgeving

Bewoners zullen actief worden betrokken bij het erfgoed van het waterschap. Zij hebben binding met- en kennis over het object waarvan wij de meerwaarde erkennen. Om die reden willen wij hen actief betrekken bij werkzaamheden, openstellingen etc.

Erfgoed, wanneer het goed onderhouden is, draagt bij aan de ruimtelijke kwaliteit van het landschap. Aangezien bewoners, maar ook andere partners uit het gebied, vaak nabij een object wonen, zijn zij nauw betrokken bij een object. Zij kunnen door hun nabijheid tot het object onze ogen en oren zijn waar het om onderhoud gaat. Ook kan het waterschap samen met bewoners werkzaamheden bij een object verrichten. Daarbij kan gedacht worden aan het verrichten van snoeiwerkzaamheden op de natuurwerkdag (jaarlijks begin november), maar ook gezamenlijk de openstelling van een monument regelen op openmonumentendag of het organiseren van exposities op locatie.

Figuur 13- Jaarlijkse natuurwerkdag.

Aan potentiële huurders zullen wij vragen een plan in te dienen met hun visie op het object dat zij willen huren. Op basis van een afwegingskader wordt vervolgens een keuze gemaakt die het beste aansluit bij hetgeen het waterschap voor ogen heeft¹⁴. Eenzelfde aanpak zal gelden voor aanvragen van kunstenaars om objecten op de dijk te plaatsen. Hiervoor is ook een afwegingskader gemaakt¹⁵.

¹⁴ Zie hiervoor bijlage 1: 'Bewonersprofiel waarhuizen waterschap Noorderzijlvest'.

¹⁵ Zie hiervoor bijlage 2: 'Kunstuitingen op de keringen van waterschap Noorderzijlvest'.

Recreatie en monumenten

(Vaar)recreatie en erfgoed kunnen elkaar versterken en zullen om die reden zoveel mogelijk aan elkaar gekoppeld worden.

Samen met bewoners en recreanten zal gekeken worden hoe recreatieve activiteiten aan kunnen sluiten bij het gebouwde erfgoed en elkaar kunnen versterken. Digitale en analoge middelen passend bij het nieuwe corporate communicatiebeleid kunnen helpen om aan recreanten ons verhaal over te brengen. Ook zal de directe omgeving (aanwonenden) nauw worden betrokken bij de totstandkoming. De koppeling tussen erfgoed en recreatie is tegelijkertijd een onderwerp dat blijvend met de provincie zal moeten worden besproken.

3.3.5 Samen werken aan archieven

Voor het waterschap is samenwerking met de Groninger archieven belangrijk om goede ontsluiting van de archieven mogelijk te maken en te behouden. De statische archieven van het waterschap zijn namelijk vanaf 2014 ondergebracht bij de Groninger archieven. Het eigendom van de archieven berust echter nog wel bij Noorderzijlvest. De Groninger Archieven werken op hun beurt weer samen met Tresoar (Fryslân) en Het Drents Archief. Wat dit betekent is dat samenwerken in netwerken alleen maar belangrijker wordt voor o.a. het creëren van toegevoegde waarde door sneller te werken, productieve uitwisselingen en combinaties van ideeën.

Archiefbescheiden

Archiefbescheiden van zowel het statisch als semi-statisch zijn, indien openbaar, inzichtelijk en opvraagbaar voor geïnteresseerden.

Vanuit de omgeving kan voor onderzoek of interesse in het besluitvormingsproces belangstelling zijn voor stukken van het waterschap. Voor de statische stukken kan men terecht bij de Groninger archieven. Voor de semi-statische archieven (aanwezig in het gebouw van Noorderzijlvest) kan men die opvragen bij het waterschap. Onder begeleiding kan men deze stukken inzien en aantekeningen maken.

Omgeving & archief

Samen met de omgeving zal, wanneer daar vraag naar is, gekeken worden hoe de belevingswaarde van het archief kan worden vergroot.

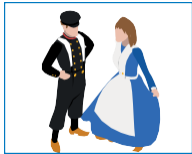
Het archief vertelt niet alleen het verhaal van het waterschap, maar ook van de omgeving waarin zij zich bevindt. Het vindt, verbindt en duidt informatie om het verleden van overheid en samenleving (en hun interactie) te kunnen reconstrueren. Om die reden wordt samenwerking met partners (musea, bibliotheken etc.) hoog in het vaandel gesteld en zullen objecten ook in bruikleen worden uitgegeven wanneer daar vraag naar is (bijv. bij een tentoonstelling). Tevens zullen vrijwilligers een rol kunnen spelen bij het uitzoeken van de informatie. Een archivaris van het waterschap is het eerste aanspreekpunt voor de omgeving.

► Archiveren van derden

Archiveren & collecties van derden die relatie hebben met het waterschap, kunnen bij het waterschap worden ondergebracht wanneer daar aanleiding toe is.

Het komt voor dat derden archiveren en collecties aanleggen die sterke raakvlakken hebben met de geschiedenis van het waterschap. Wanneer daar aanleiding toe is (bijvoorbeeld door overlijden van de persoon), bestaat de optie om het archief onder te brengen in het archief van het waterschap. De raakvlakken met het waterschap maken immers dat het waterschap ook zelf hier voordeel bij heeft.

3.3.6 Samen werken aan immaterieel erfgoed

Immaterieel erfgoed is een erfgoed dat van ons allen is, voor ons allen. Met elkaar moeten wij daarom oog hebben voor deze vorm van erfgoed om het te levend houden, zowel nu als in de toekomst.

► Verhalen, vocabulaire & toponiemen

Gekeken zal worden hoe immateriële kennis, waar gewenst, bewaard kan worden voor de toekomst.

Verhalen vormen een bron van kennis over het gebied die de uitvoerende organisatie die het waterschap is. Deze verhalen maken het mogelijk het gebied beter de doorgronden en daarmee ons werk te verbeteren/goedkoper te doen. Gekeken zal worden hoe immateriële kennis, indien gewenst, vastgelegd kan worden. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een woordenlijst met 'waterschapstermen', die nieuwe medewerkers kunnen gebruiken bij hun 'integratie' in de organisatie.

4. WERKAANPAK

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op enkele beleidspunten die in de uitvoeringssfeer of meer in de ondersteunende sfeer zitten. Voor deze punten geldt geen onderscheid in de erfgoedtypen.

4.1 Aanpak ruimtelijke kwaliteit en erfgoed in de planvorming

Om ruimtelijke kwaliteit mee te nemen in het project, worden in verschillende fasen de kwaliteiten in kaart gebracht.

Ruimtelijke kwaliteit en erfgoed worden met dit beleidsdocument geborgd in de gehele planfase¹⁶ van projecten en grotere onderhoudsopgaven. Tevens bestaat de mogelijkheid om het areaal van Noorderzijlvest nader in beschouwing te nemen. In de onderstaande drie stappen wordt kort uitgelegd welke drie fasen er zijn bij ruimtelijke kwaliteit. Afhankelijk van de omvang van het project kan een fase meer of minder tijd vergen.

1. Analysefase

Bij de uitvoering van een nieuw project wordt een projectgebied afgekaderd waarbinnen het project plaats vindt. Binnen dit ruimtelijke gebied wordt een beschrijving gemaakt van het aanwezige erfgoed van het waterschap en andere partijen in het projectgebied.

Vervolgens wordt een korte omschrijving gegeven van het cultuurlandschap waarin het projectgebied zich bevindt, wat de ondergrond is en wordt een beschrijving gegeven van de in het projectgebied aanwezig zijnde landschappelijke elementen. Tegelijkertijd worden puntsgewijs de kwaliteiten, knelpunten en kansen benoemd. Tot slot worden de wensen met betrekking tot het object benoemd (wat beoogt het project te bereiken?) en de meekoppelkansen (wensen met betrekking tot de omgeving) benoemd.

2. Synthesefase

Van het projectgebied worden een aantal kernkwaliteiten benoemd die behouden en/of versterkt moeten worden. Deze kernkwaliteiten worden gevormd door een drietal 'lagen' die het landschap vormen in beschouwing te nemen. Deze lagen zijn:

- de natuurlijke ondergrond (bodem, water en levende natuur);
- het cultuurlandschap (landschap en bewoningspatronen) en;
- stedelijk netwerk (kernen en infrastructuur).

Afhankelijk van de schaal van het project, kunnen kernkwaliteiten per schaalniveau benoemd worden. Hierna volgt een voorbeeld voor de rivieren op verschillende schaalniveaus:

- *Nationaal en (inter)provinciaal* = riviertak: onderscheid tussen boven- en benedenstrooms rivierengebied en tussen Maas, Waal, Nederrijn en IJssel;

Figuur 14 - De unieke compositie bij Schaphalsterzijl.

¹⁶ De planfase bestaat uit probleemverkenning, visievorming, ontwerpfasen en beoordeling (Ministerie van Verkeer en Waterstaat, *Technisch rapport ruimtelijke kwaliteit: de ruimtelijke kwaliteit van veiligheidsmaatregelen voor de rivier* (Den Haag, 2007) p. 31-76).

- *Regionaal* = riviertraject: karakteristieke eenheden binnen de riviertak;
- *Lokaal* = deelgebied: landschappelijke eenheden of ensembles;
- *Plek* = element: kenmerk, accent of artefact binnen een landschapspatroon.

Opgave per schaal-niveau	Riviertak	Riviertraject	Deelgebied	Element
veiligheids- en ruimtelijke opgave	Rivierverruiming Kralen aan het snoer, verbreed rivierlint (PKB)	Regionaal Ruimtelijk Kader (behoud, aanpassing, vernieuwing)	Begrenzing en kenmerken ensemble (zie Handreiking RK IJssel en andere rivieren en/of landschaps- ontwikkelingsplannen)	Accenten in structuren, schakels
uitvoering en beheer	Beleid specieberging Beheer ecologische hoofd- structuur	Begrenzing natuur Natuurbeheer Inzet landbouw	Zand- en kleiwinning, werk met werk maken. Ruimte voor vegetatie- ontwikkeling Sedimentbeheer vaargeul	Bescherming soorten en ecotopen
Kernkwaliteiten per laag				
natuurlijke ondergrond	Afvoerverdeling Dynamiek riviertakken	Stroming en morfologie trajecten Boven- of benedenloop	Eenheid uiterwaard, oever- wal rivierecotopen	Bijzondere soorten flora en fauna (Rode lijst), kolk, rivierduin, kronkelwaard e.d.
landschapspatroon	Rivierenlandschap	Opbouw en gebruik rivier- bed of -dal	Relatie tussen binnen- en buitendijks gebied, open- heid	Beplanting, watererfgoed, defensie
stedelijk netwerk	Riviersteden scheepvaart	Stedenbanden, riviersprong Dynamiek en luwte	Waterfronten Recreatieve uitloop	Monumentale bebouwing havens

Figuur 15 - Voorbeeldoverzicht doorwerking opgave en kernkwaliteiten per laag op verschillende schaalniveaus.

3. Ontwerpfase

De inrichtingsopgave houdt, bij de ontwikkeling van het landschap ten behoeve van de opgave, rekening met de bij punt 2 genoemde kernkwaliteiten en deze te behouden en zelfs te versterken. Dit kan worden gedaan door de (tijdelijke) landschapsarchitect en/of architectuurhistoricus en/ of bijvoorbeeld via ontwerpateliers¹⁷ en dragen zodoende bij aan een goede landschappelijke inpassing van de maatregel(en). De inrichting kan door een landschapsarchitect (ondersteund door een architectuurhistoricus) gevisualiseerd in een mogelijk integraal toekomstbeeld van het gehele projectgebied worden.

¹⁷ Een ontwerpatelier is voor bewoners een mogelijkheid om samen met een landschapsarchitect mee te denken over inrichting van het project. Het ontwerpatelier is een element dat aansluit bij de Omgevingswet en zal hoofdzakelijk bij grotere projecten een rol spelen.

4.2 Restauratie, revitalisatie & hergebruik

Bij restauratie van erfgoed zal worden gekeken of en hoe een plus op het monument en de omgeving kan worden toegevoegd. Oude elementen kunnen daarbij ook een plaats krijgen.

Wanneer een monument gerestaureerd moet worden, zal het object waar nodig verduurzaamd worden. Hierbij kan gedacht worden aan het verwijderen van asbest of het aanbrengen van isolatie. Tegelijkertijd zal met de omgeving in gesprek worden gegaan om te kijken of het monument kan bijdragen aan de revitalisering van de omgeving en tevens bij kan dragen aan het uitdragen van verhaal van het waterschap. Op die manier wordt niet enkel het monument hersteld, maar voegt het ook iets toe aan de omgeving. Het voorgaande is daarmee ook in lijn met de Omgevingswet. Een bouwhistorisch specialist of architectuurhistoricus kan eerst geraadpleegd worden om de mogelijkheden te verkennen.

Figuur 16 - Kunstwerk gemaakt van oude ornamenten uit andere objecten.

Oude elementen en/of restanten van monumenten die de van cultuurhistorische waarde zijn, kunnen worden hergebruikt in bijvoorbeeld projecten of monumenten. Een voorbeeld is de afbeelding hierboven van het monument te Delfzijl (nr. 208) tegenover de Drie Delfzijlen. Mocht hergebruik op een moment niet mogelijk zijn, kan worden gekozen om een cultuurhistorisch relikwie onder te brengen in een provinciaal historisch depot bouw materiaal (Drents erfgoedarsenaal Nieuwe Balinge).

4.3 Gebruik maken van subsidies

Voor restauratie en onderhoud van monumenten zijn verschillende subsidies beschikbaar. Van deze subsidies willen wij optimaal gebruik gaan maken om de erfgoedkosten te beperken.

Er zijn drie lijnen waarlangs gekeken en gezocht kan worden naar subsidiemogelijkheden voor ons erfgoed:

- > Onderhoud, Rijkssubsidie voor Rijksmonumenten;
- > Innovatie (bijvoorbeeld digitalisering, innovatief ontsluiten erfgoed etc.);
- > Samenwerking (Toerisme, recreatie, leefbaarheid).

Per object en per project dient altijd vooraf te worden gewerkt aan de ontwikkeling van een werkelijke subsidiekans. Voor onderhoud geldt dat een bijdrage het meest zeker te voorspellen is onder voorwaarde dat onderhoud planmatig en structureel (middels 6-jarenplannen) wordt uitgevoerd. In dat geval is tot maximaal 60% subsidie op de totale kosten mogelijk. Deze subsidies zijn relatief eenvoudig en met redelijke zekerheid te verkrijgen. Subsidies voor innovatie en samenwerking zijn complexer, vaak afhankelijk van het moment en uiteraard de innovatieambitie en/of kwaliteit van samenwerking. Voor het bereiken van succes dient hierin structureel te worden geïnvesteerd. Tegelijk geldt dat hierin de subsidiebijdragen in absolute zin het hoogst zijn. Het streven is om het erfgoed zo kostenneutraal mogelijk te beheren.

4.4 Innovatie

Voor het erfgoed zal voor het beheer en onderhoud, de duurzaamheid en de beleevingswaarde gekeken worden waar innovatieve middelen of technieken ondersteunend kunnen zijn.

Innovatie is geen doel op zich, maar kan helpen om onze taken op het gebied van erfgoed te vergemakkelijken, goedkoper te maken, duurzamer te maken of de beleefde waarde te vergroten. Om die reden wil het waterschap waar mogelijk inzetten op innovatieve middelen. Een voorbeeld hiervan is een hitte camera voor drones die scheurvorming kan identificeren voordat dit met het oog zichtbaar is.

4.5 Monitoring erfgoed

Om te borgen dat het erfgoed van het waterschap in goede staat blijft verkeren, zal periodiek een inspectieronde worden gehouden langs de gebouwde monumenten. Eventuele gebreken zullen worden genoteerd in het onderhoudssysteem en mee worden genomen in het onderhoudsplan voor het daaropvolgende jaar.

Om te voorkomen dat een ongewilde situatie ontstaat, wordt periodiek een monitoringsronde uitgevoerd en updates doorgevoerd in het onderhoudsprogramma. Vanwege de beschikbare capaciteit zal dit mogelijk district voor district geschieden. De inzet van drones kunnen dit werk vergemakkelijken.

Interne en externe partijen (bijv. monumentenwacht) kunnen gezamenlijk letten op de onderhoudsstaat. Indien grote gebreken dreigen of waargenomen worden, kan dit tevens de prioritering van restauratie beïnvloeden. Als blijkt dat de frequentie van de monitoringsrondes moet worden aangepast, zal dit gewijzigd kunnen worden. Wanneer schade ten gevolge van aardbevingen en/of bodemdaling waargenomen wordt, zal dit worden gemeld bij de betreffende instanties.

4.6 Evaluatie

Dit beleidsdocument cultuurhistorie zal periodiek geëvalueerd worden en waar nodig aangepast worden.

Om een actueel beleidsdocument te houden wordt dit beleidsdocument periodiek geëvalueerd (eens per vijf jaar) of wanneer daar vanuit nieuwe ontwikkelingen zoals regelgeving aanleiding toe- of behoefte aan is.

5. BIJLAGEN

Bijlage 1: Bewonersprofiel waarhuizen waterschap Noorderzijlvest

Waarhuizen zijn woningen van het waterschap met een cultuurhistorische achtergrond. Decennialang zijn deze in gebruik geweest als dienstwoningen voor de waarmannen, later sluiswachters, met hun gezinnen. Aangezien het eind 19e en begin 20e eeuw heel gebruikelijk was dat men zelf ook vee hield en/of een huiskamer café erbij had zijn de waarhuizen, inclusief inpandige schuur en stalruimte, naar huidige maatstaven redelijk ruim bemeten. Toen de waarhuizen hun functie als dienstwoning verloren, zijn ze bewoond gebleven door de toenmalige bewoners, veelal oud-medewerkers, waardoor ze voor het publiek helemaal niet meer toegankelijk waren.

Op dit moment (2020) wordt bij het waarhuis te Aduarderzijl de extra ruimte, die niet zelf voor bewoning nodig is, door de huidige bewoners benut voor vergaderruimte, trouwzaal, theater, etc. Voor het waarhuis Schouwerzijl zijn plannen voor o.a. een concertruimte en filmzaal. Beide toepassingen maken het mogelijk dat de waarhuizen voor geïnteresseerden toegankelijk zijn en men kennis kan nemen van het rijke waterschap verleden op deze plaatsen. Hierdoor krijgen de waarhuizen weer een maatschappelijke functie.

Ook het waarhuis Schaphalsterzijl is een unieke trekpleister, waar het historische en het moderne hedendaagse waterbeheer naast elkaar te vinden is.

1. De monumentale sluis Schaphalsterzijl, vroeger zeer belangrijk om het achterliggende land te beschermen tegen de getijden in het Reitdiep.
2. Het bodemdalingsgemaal, die zoals de aanduiding doet vermoeden, de negatieve gevolgen van de gaswinning op het peilbeheer moet tegengaan.
3. Het Waarhuis en de werkschuur 'WATERSCHAP-HUNSINGO N°1'.
4. Het tracé van de dijken en kaden van het Reitdiep, die aansluiten op de sluis.
5. In de monding van het Winsumerdiep ligt de aanlegplaats van het fietspondje naar Aduarderzijl. Hierdoor kunnen geïnteresseerden tijdens een fietsroute alle drie Waarhuizen tegenkomen.

Bij leegstand van een waarhuis moet deze weer opnieuw verhuurd en bewoond worden. Bovenstaande kenmerken maken dit waarhuis, maar dat geldt ook voor de andere waarhuizen, zeer geschikt om het werk en het belang van het waterschap zichtbaar te maken. Bij het voordragen van een nieuwe huurder/gebruiker van een waarhuis proberen we dit aspect zo goed mogelijk in te passen.

Uitgangspunten:

1. De woning blijft eigendom van het waterschap;
2. Het Dagelijks Bestuur neemt het besluit tot verhuur, nadat intern één kandidaat wordt voorgedragen.
3. Naast bewoning willen we een cultuurhistorische (economische of sociale) bestemming/activiteit gerealiseerd zien, die enige binding heeft met de oorspronkelijke functies van het waarhuis.
4. De werkschuur kan onderdeel uitmaken van het verhuurde, maar moet dan in het totale plan een onderscheidende functie krijgen. (dus niet alleen voor opslag, eigen gebruik.)
5. De drie waarhuizen horen bij elkaar, instandhouding van deze compositie is een vereiste.

6. Er is jaarlijks beperkt budget voor onderhoud van de waarhuizen, wat waarschijnlijk steeds meer onder druk komt te staan. Het streven is om met de verhuurinkomsten naar kostenneutraal te gaan.
7. Geld voor extra investeringen beschikbaar krijgen vanuit subsidies en soortgelijke geldstromen.
8. Externe kennis benutten, bijvoorbeeld Libau.

Opdracht/vraag aan de nieuwe bewoner(s):

1. Probeer oude cultuurhistorische kwaliteiten te versterken; karakteristiek passend bij de omgeving.
2. Hoe laat je het waterschap Noorderzijlvest goed zichtbaar worden?
3. Hoe wordt de geschiedenis van het waarhuis (en waterschapsverleden) een plaats gegeven in het plan?
4. Wat wordt van het waterschap als waterschap verwacht?
5. Wat wordt van het waterschap als verhuurder verwacht?

Bijlage 2: Kunstuitingen op de dijken van Waterschap Noorderzijlvest

Noorderzijlvest wordt met enige regelmaat benaderd door mensen met tal van initiatieven rondom kunst op waterkeringen. Voorbeelden hiervan zijn de “rechte weg” (2019), “Sense of Place met Soundings” (2020) en anderen. Veel waterkeringen, met name de zeedijken, zijn niet alleen in beheer maar ook in eigendom zijn van het waterschap. In dit kunstprofiel wordt aangegeven hoe Noorderzijlvest dergelijke aanvragen en initiatieven op onze dijken waaronder de primaire en enkele regionale keringen behandelt. Belangrijk uitgangspunt is dat bij onze dijken altijd de waterkerende functie voorop staat. De “functie centraal” geldt echter ook voor andere delen van onze infrastructuur.

Dijken zijn al eeuwen kenmerkende landschappelijke elementen in Groningen. De dijk an sich heeft daarmee ook een aantrekkingskracht op inwoners en toeristen. Het is om die reden begrijpelijk dat de wens bestaat bepaalde dijktrajecten met kunstuitingen aantrekkelijk(er) te maken voor de beleving van inwoner en toerist. Daarbij moet gewaakt worden dat de dijk het kenmerk van lijnelement in het landschap niet verliest. Om initiatieven wel een kans te geven volgt hieronder het afwegingskader dat Noorderzijlvest hanteert voor nieuwe aanvragen.

Een nieuw initiatief wordt altijd getoetst aan de waterschapsverordening. In de waterschapsverordening staan onder andere de uitgangspunten voor kleine objecten en (grotere) bouwwerken op waterkeringen. Een nieuw initiatief zal in ieder geval aan deze eisen moeten voldoen.

Het waterschap geeft de voorkeur om aanvragen voor kunstuitingen op de zeekering te concentreren op locaties waar veel bezoekers komen. Dit zijn de locaties Delfzijl, Eemshaven, Noordpolderzijl en Lauwersoog. Om die reden hanteert het “Ja, mits...”-principe voor kunst op haar keringen in deze dijkvakken.

Procedure:

De aanvrager dient bij Noorderzijlvest een verzoek in. Dit verzoek wordt vervolgens intern¹⁸ behandeld. De aanvraag zal op de onderstaande punten toetsen. Het is daarom verstandig deze punten te verwerken in de aanvraag.

- I. Omschrijf het project/de kunstuiting, diens doel en de beoogde doelgroep.
- II. Hoe past het kunstwerk in de aanwezige landschappelijke waarde (ruimtelijke kwaliteit)?
- III. Wordt bij de plaatsing van de kunstuiting een ander kunstwerk verwijderd? En zo ja, welke?
- IV. Wat is de levensduur van het kunstwerk?
- V. Op welke manier is het initiatief afgestemd met de omgeving?

Voor elke van de bovenstaande vragen wordt gekeken of dit voldoende is meegenomen in het voorstel en of het voldoet. Voor elke van de bovenstaande vijf vragen kan een goed, voldoende of onvoldoende worden behaald. Voor elk onderdeel moet in ieder geval een voldoende worden gescoord.

Indien de aanvraag door de kunstcommissie goed wordt bevonden, wordt deze getoetst aan de waterschapsverordening op o.a. de volgende onderdelen:

1. Geef op kaart aan waar het project plaats zal vinden en wat de omvang is.
2. Tast het kunstwerk de functie van de kering aan?
3. In geval van een regionale kering: is de toestemming van de eigenaar (zijnde niet het waterschap) geregeld voor de plaatsing van het object?
4. Hoe vindt de plaatsing van de kunstuiting plaats?
5. De initiatiefnemer is verantwoordelijk voor de plaatsing, de verwijdering en het regulier beheer en onderhoud van het kunstwerk. De initiatiefnemer moet ook een watervergunning aanvragen en in enkele gevallen dient een recht van opstal te worden gevestigd. Hoe (en wie doet het) vindt het onderhoud en regulier beheer van de kunstuiting plaats?
6. Hoe beïnvloedt het kunstwerk het beheer en onderhoud van de kering door het waterschap?
7. Past het project binnen de gemeentelijke bestemmingsplannen en de provinciale omgevingsverordening en is het daarop getoetst?
8. Wat wordt eventueel niet weggehaald na het verwijderen van de kunstuiting? Bijvoorbeeld paalfunderingen (dit is locatieafhankelijk en object afhankelijk).

Bij goedbevinding op de bovenstaande punten, kan de kunstuiting geplaatst worden conform het plan dat door de aanvrager is ingediend.

¹⁸ Bijvoorbeeld door: medewerker beheer en onderhoud keringen, adviseur waterveiligheid, adviseur ruimtelijke kwaliteit, adviseur erfgoed en vergunningverlener.

